

Politička kultura. Opet izbori! Prisjetimo se

Josip Jelenić*

Sažetak

Autor smatra kako je za odgovorno sudjelovanje građana u javnom političkom životu potrebna određena politička kultura. To uvjerenje nastoji tumačiti u vidu budućih parlamentarnih izbora u Republici Hrvatskoj. Promicanje dostojanstva svakog čovjeka je temelj političke kulture, dok su vrednote — istina, poštenje i solidarnost — njezin sadržaj. U tom svjetlu ukratko se analiziraju obećanja na prošlim parlamentarnim izborima (2007), ostvareno i neostvareno, i time stvorena trenutna mnogostruka društvena i politička situacija s naglaskom na neke izazove koji očekuju kandidate i biračko tijelo.

Ključne riječi: dostojanstvo osobe, vrednote, politička kultura, izbori

Umjesto uvoda

Namjerno sam naslovio ovo razmišljanje »Prisjetimo se« jer je o većini problema, pitanja, izazova i nadanja o kojima će biti riječi već puno toga rečeno i napisano. Uostalom, *Nihil novi sub sole!*¹ Ako je to istinito, zašto pisati i razmišljati o već poznatome? Ponavljanje naime često izaziva negativnu reakciju čitatelja u smislu dosade i odbacivanja. To je, čini se, ipak samo dio istine. Nije nikad kasno prisjetiti se kako ponavljanje koristi i vodi učenju i »utvrđivanju« naučenoga. Drugim riječima, istinita je također *Repetita iuvant* (Ponavljanje koristi) ili *Repetitio est mater studiorum* (Ponavljanje je majka učenja). Korisno je dakle, potrebno i nužno ponavljati stare lekcije i učiti nove s obzirom na proživljavanu stvarnost, konkretno, u našem slučaju, političke izbore kao ljudsku i građansku dužnost odgovornog sudjelovanja u promicanju dobra zajednice. Uostalom, ne zaboravimo kako je sadašnje političko, socijalno i gospodarsko–novčarsko stanje u društvu s jedne strane izravna posljedica ponašanja i djelovanja izabranih i delegiranih za javne funkcije i, s druge strane, *neizravna posljedica odluke birača na zadnjim izborima* kada su delegirali određene ljude da u njihovo ime vode javne poslove i odlučuju. Jesmo

* Prof. dr. sc. Josip Jelenić, Papinsko sveučilište Gregoriana u Rimu. Adresa: Piazza della Pilotta 4, 00187 Rim, Italija. E–pošta: jelenic@unigre.it

1 Ništa novo pod suncem! (Usp. *Propovjednik* 1, 9).

li zadovoljni rezultatima i izabranim predstavnicima nakon protekloga vremenskog razdoblja? Jesmo li pogriješili i gdje?

Prisjetimo se također kako je Hrvatska samo dio globaliziranog svijeta: globalizirane ekonomije, politike i kulture. Taj i takav svijet djeluje u smjeru stvaranja kulture *sui generis* temeljene i opravdane na »korisnome«. ² Kultura se poistovjećuje s »funkcionalnim«: sve je kulturno što je funkcionalno i obrnuto, nefunkcionalno je nekulturno. Što koristi dobro je, a što ne koristi nije dobro. Materijalna dimenzija čovjekova življenja na taj način preuzima ulogu duhovne dimenzije njegova postojanja i življenja. To je plod materijalizma koji nas zapljuskuje svojom zavodljivošću i obećanjima.

Složenost i, u mnogim područjima, kontradiktornost suvremenog svijeta stoga nas, sve češće, upućuje na vrijednosnu dimenziju življenja. Ponovno traženje i otkrivanje istinskih vrednota, čija praksa nam jamči život dostojan čovjeka, postaje imperativ modernoga konfuznog ponašanja i života. Zajedništvo u zajednici, uostalom, proces je odrastanja, dozrijevanja i neprestane promjene (u smislu »znakova vremena«). ³ Treba ga shvatiti i prihvatiti kao trajni izazov, jer je riječ o zahtjevnom dinamizmu koji se provlači kroz cjelokupni proces ljudskog i političkog dozrijevanja. To je pozitivan i naporan hod koji traži cjelokupnost ljudskog djelovanja ukoliko ga se shvati kao odgovorno zauzimanje za opće dobro svih i svakog u društvu nošenom kršćanskom nadom u bolji svijet.

Dimenzija ili kvaliteta odgovornog zauzimanja za opće dobro dio je kulture koja u sebi obuhvaća i političku kulturu. Ovo razmišljanje usredotočeno je upravo na političku kulturu kao preduvjet u odgovornom sudjelovanju u političkom životu. Izbori, ukoliko su samo jedna od karika u lančanom procesu političkog dozrijevanja, postaju dio ostvarivanja općega dobra. »Kvaliteta« izbora svakako ovisi o kulturnoj odnosno političkoj zrelosti građana, tj. o političkoj kulturi. Tako, čini se, solidnija politička kultura građana jamči odgovorniju zauzetost na izborima time i u političkom životu uopće. Zato se ovo »istraživanje« usredotočuje na analizu, promišljanje i kritičko vrednovanje temeljnih varijabli političke kulture i političkog sudjelovanja na (sljedećim) izborima kao prikladnog načina ostvarivanja temeljnih dužnosti i prava građana. Drugim riječima, svrha ovog razmišljanja je poziv građanima na (ponovno) odgovorno sudjelovanje u izgradnji boljega društva u interesu svih njegovih građana. ⁴ To nije samo *pravo*, već prije svega *dužnost*

2 »Korisno« postaje »vrednota« globaliziranog svijeta.

3 Usp. Drugi vatikanski sabor, *Pastoralna konstitucija Gaudium et spes*, 7. 12. 1965, br. 4a (dokument će se od sada navoditi kao *GS*).

4 Svjestan sam složene situacije u kojoj žive hrvatski građani. Hrvatsko društvo nije imuno na opću gospodarsku i novčanu krizu koja se globalizirala i prijeti povući na dno tolike zemlje i ljude. Gospodarstvo u Hrvatskoj prolazi teške trenutke obilježene dvostrukim posljedicama: onima izvana i onima iznutra. Izvanjske posljedice moramo nastojati (svi: institucije i pojedinci) ublažiti jer su nam nametnute »voljom globalizirane ekonomske i novčarske povezanosti i uvjetovanosti«. Nutarnje posljedice velikim su dijelom rezultat neljudskog i nepoštenog djelovanja i ponašanja (političkih i ekonomskih) struktura i institucija, a djelom nedosljednog ponašanja velikog dijela građana. Ukratko, riječ je o »nepoštenom življenju« u oba slučaja. Čini se da smo se usredotočili na »imati«

koja je u skladu s čovjekovom temeljnom težnjom za boljim i sretnijim životom. Sudjelovanje na izborima je jedan od mogućih (boljih) načina da se ta težnja ostvari. Ovdje govorim načelno i ne ulazeći u oblike tog ostvarenja.

Članak obuhvaća sljedeće: sadržaj i obilježje trenutka u kojem živimo; kultura kao izvoriste čovjekova zadovoljstva i ostvarenja; politička kultura je dio opće kulture; izbori kao oblik primjene političke kulture; politička kultura elite i izbornog tijela; glasovanje kao odgovorni građanski čin svjesnog preuzimanja odgovornosti u mijenjanju »vlasti« u »služenje« dobru svih i svakoga u zajednici.

1. Prisjetimo se: ozračje u kojem smo živjeli i živimo

Prije četiri godine (2007. godine) izašli smo na birališta nadahnuti nadom u bolju budućnost i doslovce »izrešetani« (pretjeranim) obećanjima predstavnika političkih stranaka. Određeni broj birača daje svoj glas nošen više političkom naivnošću nego razumno mogućim. No to nije posebnost hrvatskoga biračkog tijela, već »kvaliteta« globalizirane politike koja nastoji »bljeskom« laskavih obećanja onemogućiti birače da vide stvarno moguće i tako usmjere svoje glasove. Tko više i bolje obećava i tko ima na raspolaganju sredstva javnog priopćavanja, taj je u »opasnosti« da dobije većinu glasova. Kao birači dali smo naše glasove određenim ljudima koji su tijekom proteklog razdoblja, i s našim glasovima, zastupali »naše interese« i promicali »opće dobro svih građana«. Drugim riječima, za koju i kakvu kulturu smo se zauzimali i susljedno je promicali?

Odgovorom ne želim ulaziti u pojedinosti sastavnica javnog života tijekom proteklog razdoblja, već samo indikativno naznačiti javno očitovane smjernice i planove u svjetlu ostvarenog ili neostvarenog. Nadalje, ne smijemo zaboraviti da je kultura određivana i usmjeravana *vrednotama* koje zastupa i promiče.

Gotovo svi programi svih sudionika obećavali su *materijalni boljitak* — radna mjesta za nezaposlene, progon svih vrsta otimačine dobara, bogaćenje na tuđi račun, odlučnu borbu protiv podmićivanja, osiguranje jednakosti pred zakonom, jačanje funkcioniranja pravne države — za sve slojeve pučanstva, a time i *ljudsko ili duhovno zadovoljstvo*. Na *političkom* planu najavljujivana je konačno stvarna demokracija u smislu osiguravanja djelotvornog sudjelovanja svih građana u važnijim odlukama za dobrobit društva, a time i svakog pojedinca, počevši od mjesnih zajednica pa sve do Sabora. Etičko ponašanje ili poštenje — u koje su se svi sudionici zaklinjali — također se našlo u programu svih stranaka. Na *socijalnom* planu prava umirovljenika bila su u prvom planu: reforma i sređivanje umirovljeničkog osiguranja. Nije izostala ni kultura u ime koje se obećavalo obrazovanje i odgoj u

u tolikoj mjeri da smo na koncu izgubili i »biti« i »imati«. Osiromašeni smo i duhovno i materijalno. Svi smo »pokušali« živjeti izvan stvarnih mogućnosti poneseni laskavim obećanjima »laganog života«. Nije mi namjera izjednačavati krivnju i sve i svakog proglašavati krivim (ili jednako tako ne-dužnim), već jednostavno potaknuti svakog pojedinca i institucije na »obraćenje«: počnimo živjeti prave ljudske vrednote koje će nam pomoći da se ostvarimo kao ljudi i kao zajednica.

duhu poštivanja svakog čovjeka, promicanje obitelji kao temeljne sastavnice društva i njezinih vrijednosti.⁵

Danas, nakon četiri godine, svjesni smo kako smo daleko od obećanoga. Što više, u nekim područjima smo se vratili dobrano unatrag, prije 2007. godine. Ne želim time tvrditi da nismo, kao društvo i pojedinac, ništa dobro napravili. To bi bila nepravda jednako kao i tvrditi da je sve što je obećano ostvareno, i to u pozitivnom smislu.⁶ U traženju, više ili manje, istinitog (objektivnog) odgovora zanima me ponašanje izravnih sudionika, birača i političkih stranaka. *Zašto* su predstavnici ovih posljednjih pretjerano obećavali, pa i ono za što su svi bili uvjereni da nije moguće ostvariti? *Zašto* su im birači vjerovali i dali svoje glasove? Drugim riječima, zašto su prvi svjesno i namjerno lagali, a drugi prihvatili laži i obmane? Odgovor kako je sve to dio predizborne i izborne promidžbe, i to ne samo u Hrvatskoj nego i u svim demokratskim društvima na svjetskoj razini, ne čini mi se zadovoljavajući pa ni razuman. Ako bi to bila istina, to bi značilo da i birači i stranke (izravni sudionici u izborima) svjesno i namjerno priznaju i prihvaćaju da su ljudski i politički nedorasli za izbor koji su učinili te da nisu odgovorni za odluke koje donose.⁷ Čini mi se kako se odgovor treba tražiti u labirintu čovjekova biranja, razlučivanja i djelovanja, i to u okruženju koje ga uvjetuje i ograničava.⁸ Takav pristup *a priori* odbacuje logiku crno–bijelog prosuđivanja. Riječ je o *kompromisnom pristupu* složenoj stvarnosti u kojoj se isprepliću dobro i zlo, pozitivno i negativno, dobra volja i nedosljednost ostvarivanja. To je samo odraz čovjekova nutarnjeg raspoloženja, izloženog trajnom izazovu usavršavanja.

2. Antropološka dimenzija kulture

Ostajući u okvirima ovog promišljanja, mislim kako se odgovor na dvostruki »zašto« treba tražiti na razini osobe — osobnoj i društvenoj dimenziji — i njezina izbora i odnosa prema vrednotama koje želi živjeti. Ponašanje i djelovanje osobe, kao i zajednice, ustvari je bitno određeno izabranim i slijeđenim vrednotama. Zato je nužno tražiti odgovor na vrijednosnoj, antropološkoj razini. Kultura je dakle vezana uz osobu i za osobu u njezinoj mnogostrukoj i često proturječnoj stvarnosti.⁹ Takav pristup čuva nas od *ideologizacije kulture*, koja vodi njezinu zarobljavanje

5 Dostatno je pogledati pisane programe iz predizborne promidžbe 2006–2007. godine.

6 Pretpostavljam kako je svakome pojedincu jasno da nije moguće sve obećano i ostvariti. Politika je naime umjetnost mogućega, koje često ne ovisi o dobroj volji političara i institucija.

7 Ne niječem kako pojedinci i dio biračkog tijela mogu prihvatiti takvo ponašanje. Ne može se naime primijeniti crno–bijela logika: sve je laž ili sve je istina. Dobro i zlo, pšenica i kukolj, miješaju se.

8 Zbog takvog pristupa (ili metode) ovaj članak nije strogo znanstvenog karaktera, već želi biti, pristup temi i način pisanja, dostupan svakom građaninu, biračima i biranima, potičući ih da izabiru i čine dobro.

9 Isticanje antropološke dimenzije kulture nije u suprotnosti s klasičnim odrednicama tog pojma. S filozofskog stajališta, primjerice, kultura se određuje kao »vježbanje (exercitatio) duhovnih moći kojim se ove dovode u uvjete da donose plodove...« (Usp. Centro di studi filosofici, *Dizionario delle*

nju u totalitarizam, tj. lišava je njezine biti ili naravi. Ona mora biti i ostati »izričaj osobe« kao jedinoga valjanog i prikladnog kriterija razlikovanja kulture od nekulture.¹⁰ Pitanje je dakle kako shvaćamo čovjeka općenito, i, u našem slučaju, kao političara, nositelja vlasti, i susljedno tome njegovo djelovanje na raznim područjima javnog života. U odgovoru služit ću se najvećim dijelom društvenim naukom Učiteljstva (koje uključuje cjelokupnu problematiku »personalizma«), ograničavajući se na bitno.

Drugi vatikanski sabor nas podsjeća kako je čovjek »o sebi izrekao i izriče mnoga mišljenja, različita pa i suprotna, u kojima se često ili toliko uzvisuje da sebe smatra apsolutnim mjerilom ili se ponižava do očajja, odakle je tjeskoban i smeten« (GS 12b) jer zaboravlja kako je stvoren na »sliku Božju«, ali i kako je grijehom unakazio dostojanstvo Božjeg stvorenja. Činjenica da su ljudi stvoreni na sliku Božju daje im vlastito dostojanstvo »djece Božje«, koje se ostvaruje u *zahvaljivanju, služenju i slavljenju* Stvoritelja. Jednako tako činjenica da je čovjek zloupotrijebio svoju slobodu, da je sagriješio, »dižući se protiv Boga i želeći da svoj cilj postigne izvan Boga« (GS 13a), navela ga je na stvaranje idola kojima se klanja. Zbog toga »čovjek je u samom sebi podijeljen«, a njegov život je trajna borba »između dobra i zla, svjetla i tame« (GS 13b). Sam se osjeća nemoćnim pred zlom, a istodobno zatvara srce pred Bogom. To je posljedica grijeha koji »umanjuje svakog čovjeka sprečavajući ga da postigne svoju puninu« (GS 13b).

Za nas vjernike (kao i sve ljude dobre volje), »Misterij čovjeka postaje (...) jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi« (GS, 22). Riječ je postala tijelom kako bi čovjeka oslobodila od njegova grijeha (prvotnog izbora) i ponovno mu ponudila Dobro kojega se grijehom odrekao. U dinamizmu Misterija, ponudi i odgovoru, osoba raste, razvija se i dozrijeva u svojoj cjelovitosti, duhovnoj i tjelesnoj. Čovjek je dakle stvoren za dobro, no u svojoj slabosti izabire zlo, djeluje protivno nakani Stvoritelja. Ta dvostrukost provlači se kao nit kroz cjelokupno čovjekovo razmišljanje i djelovanje na svim područjima života. Utjelovljenje Riječi ujedno je i ponuda čovjeku da može izabrati dobro i jamstvo za potrebnu pomoć kako bi izabrao dobro ostvario.

Iz rečenoga prepoznaju se bitni elementi kršćanske antropologije: *neotuđivo dostojanstvo osobe* »koje svoj korijen i jamstvo ima u stvarateljskom naumu Božjem«, *društvena dimenzija* »ljudskog bića« i *poštivanje naravnog zakona* »što ga je Bog usadio u stvoreni svemir kako bi čovječanstvo u njemu obitavalo i čuvalo ga

idee, Sansoni Editore, Firenze 1977, str. 211). Sociolozi tumače kulturu kao »oblik društvene organizacije i običaja jednog naroda«, što uključuje i vrijednosti (Usp. Demarchi Franco, Ellena Aldo, a cura di, *Dizionario di sociologia*, »Cultura«, Edizioni Paoline, Roma 1977, Str. 385s). *Centesimus annus* govori o »istinskoj kulturi«, čiji sadržaj čine vrednote koje promiču cjelovito dobro čovjeka (Usp. Br. 51). Prema *Caritas in veritate* mogli bi odrediti kulturu kao čovjekovo karitativno djelovanje u svjetlu istine (br. 5ss).

10 O razvitku shvaćanja kulture u Crkvi cf. »Chiesa e cultura« u Università Cattolica del sacro Cuore, Centro di ricerche per lo studio della dottrina sociale della chiesa, a cura di, *Dizionario di dottrina sociale della Chiesa. Scienze sociali e Magistero*, V&P, Milano 2004, str. 676–679.

po njegovu planu«. ¹¹ Ne zaboravimo kako kršćanska antropologija vidi i shvaća čovjeka u njegovoj dvostrukoј stvarnosti — materijalnoj i duhovnoj, ovozemaljskoј i eshatološkoј. I doista, čovjek ne živi izvan prostora i vremena, već se ostvaruje kroz svakodnevne napore i poteškoće, uspjehe i neuspjehe, padove i uzdignuća.

Taj i takav čovjek — grešnik, ali otkupljen — subjekt je našeg razmišljanja i kriterij oblikovanja i promicanja kulture koja će mu omogućiti da izabire i promiče vjerodostojne vrednote koje promiču njegovo dostojanstvo. U dinamizmu dvostrukosti u izboru i djelovanju pozvan je usklađivati svoj osobni i javni život s vrednotama koje mu omogućavaju da se ostvari u punini. Drugim riječima, čovjek je pozvan na promicanje kulture vrednota (ili određenih vrednota koje čine njegovu kulturu).

3. *Kultura vrednota: istina, poštenje, solidarnost*¹²

Što je »kultura«? Ne isključujući njezine brojne znanstvene odrednice i poštujući njihovu posebnost, čini mi se kako se u našem slučaju možemo pozivati na opisnu odrednicu kulture koju nam nudi Ivan Pavao II: »Kultura je ono po čemu čovjek postaje *više čovjek*«, po čemu »postaje više biti«. ¹³ Dakle sve ono što mu pomaže da više *bude* (u odnosu na *imati* koje je uključeno, ali istodobno i podređeno). Slijedi kako je čovjek dužan izabrati i promicati vrednote koje mu pomažu da ostvari kulturu. Upravo zbog toga Drugi vatikanski sabor u *Gaudium et spes* shvaća stjecanje kulture kao »pravo svih« (u duhu obveze), svakog čovjeka, i to »u skladu s dostojanstvom ljudske osobe«, s ciljem suradnje za opće dobro. ¹⁴ Osoba dakle, njezino dostojanstvo, kriterij je vjerodostojne kulture, tj. istinskih vrijednosti. U tu svrhu »treba poduzeti sve da svi postanu svjesni svoga prava na kulturu i dužnosti da se izobrazе te da u tom pomognu i drugima«. ¹⁵ Taj zadatak se odnosi, u prvom redu, na nositelje javne vlasti koja je dužna stvoriti životne uvjete koji omogućuju svim građanima stjecanje kulture. ¹⁶

11 Papinsko vijeće »Iustitia et pax«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, KS, 2005, Zagreb, br. 37. (Djelo će od sada biti navodeno kao *Kompendij*).

12 Izbor vrednota — istine, poštenja, solidarnosti — čini mi se bližim trenutku u kojem živi hrvatsko društvo.

13 Ivan Pavao II, Govor u UNESCO-u, 2. lipnja 1980. (Prema *La Società*, Strumenti di animazione, »Identità e persona«, Gennaio–Marzo 2000, str. 5).

14 »... zadaća našega vremena, osobito za kršćane, da živo porade kako bi se na ekonomskom i na političkom (...) polju donijela temeljna načela pomoću kojih bi se posvuda priznalo i ostvarilo pravo svih na kulturu i civilizaciju u skladu s dostojanstvom ljudske osobe (...) da ne bi mnogi (...) bili spriječeni da zaista ljudski surađuju na općem dobru«. (*GS*, n. 60a).

15 *Ibid.*, n. 60c.

16 »Ima uistinu tu i tamo životnih i radnih uvjeta koji onemogućuju ljudska nastojanja oko kulture te zato u ljudima uništavaju zanimanje za nju.« (*Ibid.*, n. 60c).

Jasno je kako kultura sadrži u sebi vertikalne i horizontalne elemente, cijelog čovjeka.¹⁷ »Biti kulturalan« znači poštivati i cijeliti nekoga ili nešto. Samo kulturalan čovjek to može jer je sam usmjeren istinskoj vrednoti i nalazi u drugome nešto vrijedno. Vrijedi i obrnuto ako govorimo o »pozitivnoj« i »negativnoj« kulturi. Kultura je dakle vrednota »bilo kao instrument humanizacije pojedinca bilo kao instrument socijalizacije jednog naroda«. ¹⁸ Zato ona nije svrha sebi samoj, već je instrument u postizanju određenog cilja, određenog dobra. Ovo shvaćanje kulture istovjetno je onome kako ga razumije kršćanski društveni nauk, tj. »vjerodostojna kultura koja je ujedno 'realna', stvarna kultura«. ¹⁹ Kultura koja daje snagu i jakost uravnoteženosti između klonulosti i neprestanog kukanja zbog siromaštva, neimaštine, uskraćenih prava, neprestanog traženja »krivca« drugdje, i nestvarnog nadanja, uljuljanosti da će se dogoditi »čudo« i svi problemi riješiti na bezbolan način. Vjerodostojna kultura promiče vrednote radinosti, poštenja, iskrenog traženja rješenja unutar stvarnih mogućnosti i na uvijek veću zauzetost za opće dobro.

U skladu s gore rečenim, nije mi namjera »obvezivati« nekoga na određeni izbor, na davanje svoga glasa ovome ili onome. Istodobno, međutim, »dužnost« mi je podsjetiti na određene »vrednote« o kojima ovisi dobro svih i svakoga u društvu. One nas obvezuju u smislu posljedica vlastite odluke i izbora. Posljedično, polazna točka je antropološka dimenzija ili narav problema i pitanja. Čovjek, osoba i njezino dobro je put koji treba slijediti.

3.1. Živjeti istinu kao vrednotu

Slijedeći misao i logiku *Caritas in veritate*²⁰, uvjeren sam kako je »istina« vrednota koja čini sadržaj kulture koju ova promiče i u duhu koje smo pozvani živjeti (govoriti, djelovati, ponašati se). Otvorenost prema Istini i za istinu čini čovjeka spremnim i za druge vrednote potrebne u oblikovanju osobe prema njezinu dostojanstvu. »Posjedovati«, naime, »istinu za čovjeka je pitanje života, postojanja i samoostvarivanja.«²¹ Što je dakle istina? Klasični odgovor bi bio: podudarnost između naše spoznaje i stvarnosti. Drugim riječima, spoznati stvari i osobe onakvima kakve jesu.²² Ta i takva spoznaja čini čovjeka sposobnim prihvatiti stvarnost (stvari i osoba) u njezinoj objektivnosti bez obzira dopada li mu se to ili ne. Ne samo dakle objektivna spoznaja već i njezino subjektivno prihvaćanje. U tom smi-

17 Takvo shvaćanje kulture ima dalekosežne posljedice na praktičnom području: nijedno nastojanje ne smije ići za tim da isključivo promiče samo jednu dimenziju ljudskog bića: duhovno i materijalno su sastavni elementi jednoga jedinstva čovjeka, osobe, i zato se ne smiju razdvajati.

18 Usp. Mondin Batista, *I valori fondamentali*, Dino Editore, Roma 1985, str. 134.

19 Usp. *GS*, n. 53, 64.

20 Benedetto XI, *Caritas in Veritate*, Lettera enciclica sullo sviluppo umano integrale, LEV, Città del Vaticano, 29. 6. 2009. (Dokument ćemo navoditi kao *CV*).

21 Usp. Mondin Batista, *I valori...*, nav. dj., str. 158.

22 Više o tome u isto, str. 158ss.; također u Centro di studi filosofici di gallarate, *Dizionario delle idee*, G. C. Sansoni Editore, »Verità«, str. 1246ss.

slu istina je »temeljna vrednota ne samo u spekulativnom redu ukoliko ispunja um koji je prihvaća ugodom i radošću (...) već i u praktičnom redu jer čovjek za živjeti i ostvarivati se treba istinu«²³. Papa Benedikt XVI u spomenutoj enciklici govori o istini u odnosu na *caritas* (milosrdnu ljubav): dvije stvarnosti koje jedna drugu upotpunjuju, namećući se kao kriterij mikrorelacija (obitelj, prijatelji, skupina) i makrorelacija (politički, ekonomski, društveni odnosi).²⁴ Milosrdna ljubav mora uvijek biti prakticirana u svjetlu istine koja osvjetljava čovjekov put u njegovu ostvarivanje u konkretnosti svakodnevnog života (*CV* 2b).

Predlažući istinu kao vrednotu, želio sam izbjeći shvaćanje i zaustavljanje na samo teorijskoj i intelektualnoj razini. Istina, po svojoj naravi, tjera čovjeka na *djelovanje* u skladu spoznatoga, koje treba biti trajno i u svakoj prilici ili okolnosti života. Tako smo se približili vrednoti istine kao kreposti, tj. trajnoj navici, habitusu, činiti dobro sebi i drugome. Takvo uvjerenje nalazi svoj temelj i opravdanje upravo u međusobnoj povezanosti i upućenosti istine i milosrdne ljubavi. Jednom riječju, predlagati i pozivati se na istinu kao vrednotu znači trajno oblikovati teorijsku spoznaju i praktično djelovanje prema »spoznatom dobru«.²⁵ Istina ustvari pomaže ljudima »da izađu iz svojih subjektivnih mišljenja i osjećaja« i osposobljava ih da se »izdignu iznad određenih kulturalnih i povijesnih uvjetovanosti i da se susretnu u zajedničkom vrednovanju (...) biti stvari« (*CV* 4a). U praksi, međutim, to znači raditi *kompromise* ne u smislu spoznate istine, već u »našim« osobnim i društvenim uvjetovanostima koje nas često čine ravnodušnima ili čak slijepima za dobro kod drugih. Sa stajališta društvenog života, kao što nas spoznata istina upućuje prema promicanju zajedničkog dobra, tako »bez istine (...) povjerenja (...) i ljubavi za dobro, nema savjesti i društvene odgovornosti, dok društveno djelovanje upada u milost i nemilost privatnih interesa i logike vlasti« (*CV* 5b).

Ekonomskim rječnikom to znači kako bez spoznate istine i povjerenja među sudionicima društvenog života nema ni zalaganja za potreban razvoj; zatvorenost pred spoznatom istinom — o Stvoritelju, o meni, o drugome — sputava me u sebičnost i isključivost.²⁶ Takvo stanje u potpunoj je suprotnosti logici zajedničkog dobra »vezanog uz društveni život osoba«, dobra koje je usmjereno drugome i za drugoga. »Nije«, dakle, »dobro za sebe, već za osobe koje čine dio društvene zajednice i koje samo u njoj mogu ostvariti i djelotvorno postići njihovo dobro« (*CV* 7).

3.2. Poštenje kao trajni izazov

Poštenje je uz istinu druga vrednota koja čini sadržaj kulture. Što znači »biti pošten«? Na teorijskoj razini odgovor je jednostavan: *nutarnja dosljednost (coeren-*

23 Usp. isto, str. 159.

24 *CV*, br. 2.

25 »Dobro« o kojemu je riječ i za kojim težim uvijek je u trajnom odnosu i usmjerenosti prema »Dobru« u apsolutnom smislu, što za kršćane znači Bog. Mi otkrivamo djeliće Božje dobrote u sebi, u drugima, u prirodi.

26 To vrijedi za svakog pojedinca u društvu, kao i za društvo u cjelini, a pogotovo za one koji obnašaju javne funkcije koje, *par excellence*, moraju biti u službi općeg dobra.

za *interna*).²⁷ Riječ je o kvaliteti koju čovjek stječe i koju nastoji živjeti u smislu *habitus*. Kada je riječ o praksi, svakodnevnom životu, redovito »osjećamo« vlastito poštenje ili nepoštenje, dok poštenje ili nepoštenje drugih vidimo i prosuđujemo (kvalificiramo). Znamo li u tom slučaju što je poštenje ili ga samo »osjećamo« kao pravdu ili nepravdu, kao dosljednost ili dvoličnost, kao suprotnosti onoga što i kako bi trebalo biti, a nije? Mislim da se odgovor treba tražiti upravo na praktičnom planu, tamo gdje se poštenje treba živjeti u govoru i ponašanju. Spoznata istina, o kojoj sam govorio, pomaže nam (ukoliko je kriterij) da razlikujemo dobro od onoga što nije dobro, od poštenja nepoštenje. Spoznata istina mi pomaže da živim pošten život.

Nutarnja dosljednost, poštenje podrazumijeva skladnost između riječi i djela, između onoga što govorim i kako djelujem. Pošten ili nepošten čovjek, građanin, političar, poslovni čovjek, bankar vrednuje se i kvalificira prema tome koliko nastoji uskladiti riječi s djelima ili djela s riječima — dakako, mislim na nastojanje u promicanju dobra (a ne zla; u tom slučaju riječ je o nepoštenju). Uostalom, biti pošten znači tražiti i slijediti istinu (ili stazu osvjetljenu istinom). Suprotno tome, biti nepošten znači zatvarati um pred istinom, lagati sebi i drugima o spoznatoj istini. Ona nam pomaže da dar *slobode* upotrebljavamo u duhu trostruke odgovornosti: prema Bogu, prema drugome i prema sebi. U praksi to poprima oblik *milosrdne ljubavi* (ili karitasa) koja se materijalizira preko »institucija koje pravno, civilno, politički i kulturalno strukturiraju društveni život« (CV 7).

Ne zaboravimo kako vrline i vrednote nisu čovjeku urođene ili ulivene! Za njih se treba trajno boriti, u njima se treba trajno odgajati i formirati. Formiranje građana u duhu istinskih vrednota samo je dio sveukupnog sustava i procesa oblikovanja čovjeka u dobru. Čini mi se da su *istina* i *poštenje*, barem u odnosu na konkretno političko područje o kojemu je ovdje riječ, više nego druge vrednote podložne procesu trajnog usavršavanja i zato nikad dovršene: predstavljaju se kao *životni izazov*, kao trajno vježbanje u dobru do mjere kada se postaju *habitus*. To je proces u kojemu svi građani i sve institucije moraju sudjelovati tako da svaki preuzme svoj dio odgovornosti (obveza i prava). Nije potrebno dokazivati koliko je to važno za ljude koji obnašaju ili se spremaju obnašati javne funkcije u društvu: pošteno traženje i slijeđenje istine u obavljanju povjerenog im zadatka mora biti imperativ njihova života i djelovanja. Konkretno mislim na odgoj i obrazovanje u hrvatskom društvu: koje i kakve vrijednosti nudi obrazovni sustav?²⁸ Kakva je uloga institucija (na svim područjima) javnog obrazovanja? Što čine (pišu i prenose) sredstva javnog priopćavanja?²⁹

27 Zanimljivo je da se rijetko u rječnicima ili enciklopedijama nalazi pojam »poštenje«. Barem ne zasebno. Kad se pak nađe, redovito je »unutar« ili s drugim kvalitetama (vrednotama). Još je složenije pitanje kada govorimo o poštenju u praksi: što znači biti pošten u politici, ekonomiji, vođenju poslova, upravljanju itd.?

28 Dobro bi bilo da si svaki građanin postavi to pitanje, i to prije svega u interesu općeg dobra.

29 Veoma je izazovno pratiti što nudi domovinski dnevni tisak, radio, televizija. Budući da veliki dio godine živim izvan Domovine, upućen sam da to činim dnevno. Osvrćem se na razdoblje od zadnjih

3.3. *Solidarnost: imperativ vremena u kojem živimo*

Treća predložena vrednota koja bi trebala činiti sadržaj kulture je *solidarnost*, a nameće se kao imperativ vremena u kojem živimo. Već time što je kvalificiram kao vrednotu, stavljam je uz bok kreposti (ili vrlini), tj. *habitusa* ili trajne sklonosti (nastojanja) činiti dobro na specifičan način. Nije dakle riječ o nečem trenutnom ili povremenom, ovisnom o raspoloženju subjekta ili koristi; to je trajno životno nastojanje. Kao i sve druge vrednote, tako i solidarnost nije svrha samoj sebi, već samo oruđe postizanja određenog cilja, dobra osobe. Zato je moguća i ostvariva »jedino ako se svi članovi« društva »međusobno priznaju osobama« (SRS 39a).

Prema Ivanu Pavlu II solidarnost među ljudima nalazi svoj izvor u njihovoj svijesti o *uzajamnoj ovisnosti*, koju »treba shvatiti kao *sustav koji određuje odnose* u suvremenom svijetu sa svim njegovim ekonomskim, kulturnim, političkim i vjerskim komponentama i valja je uzeti kao moralnu kategoriju (...) kao moralno i društveno ponašanje, kao 'vrlinu'«³⁰. Jasno je iz rečenoga kako solidarnost nije u teoriji ili teoretiziranju, već u praksi, djelovanju. Nije dakle riječ o osjećaju »neke određene sućuti ili površnog ganuća zbog patnji tolikih ljudi«, već o »čvrstoj i postojanoj odlučnosti zauzeti se za *opće dobro*«³¹, to jest za dobro svih i svakoga, jer svi smo uistinu za sve odgovorni« (SRS 38f). Spoznaja o međusobnoj ovisnosti je prvotni motiv koji nas tjera na uzajamnu solidarnost. Istodobno, njezina usmjerenost na ostvarenje općeg dobra tjera nas na konkretno zalaganje u stvarnim okolnostima određenog društva.

Potreba življene *solidarnosti* u današnjem društvu nameće se i zbog nekoliko razloga. Prije svega, zbog napasti »uskog« tumačenja i moguće zlorabe *pravednosti* — dati svakome njegovo — u međuljudskim odnosima. Drugi razlog je što nijedna vrednota ili krepost toliko ne utječe i ne oblikuje ekonomske odnose koliko pravednost. Pravednost upravlja cjelokupno gospodarsko djelovanje s ciljem

parlamentarnih izbora (2007. godine) naovamo, pozivajući se na *Vjesnik*, *Večernji list*, vijesti Hrvatskog radija i televizijske vijesti. Bez namjere apsolutiziranja osobnih dojmova, ističem: dojam je kako navedeni izvori vijesti nisu objektivni u smislu općega dobra hrvatskih građana jer redovito slijede »gazdinu politiku« (većinskog vlasnika) i zato su usmjereni promicanju posebnih interesa (političke stranke, tehnoskupine, gospodarskih i novčanih interesa pojedinih skupina, raznih lobija, itd.); velika većina udarnih naslova i vijesti su senzacionalističkog karaktera i često posve različiti od sadržaja koji nude; većina vijesti je negativnog karaktera u smislu pretjeranog kritiziranja, javnog blačenja drugoga (pod krinkom »nekih dokaza« ili bez njih), što se osobito uočava (i raste geometrijskom progresijom u odnosu na približavanje izborima) na relaciji javne vlasti i političke oporbe (to nema ništa s konstruktivnom i objektivnom kritikom, s predlaganjem boljega političkog programa itd.); uporno, pretjerano i često se neobjektivno piše o nama samima, o situaciji u hrvatskom društvu — čitajući dnevni tisak dobiva se dojam da nema ništa dobrog u Hrvatskoj (ako se nešto i napiše, to je neprimjetljivo i »nezanimljivo«) kao da »gazdama« (vanjskima i nutarnjima) odgovara »što gore, tim bolje«. Dakako, moji dojmovi ne smiju biti shvaćeni po »crno-bijeloj« logici jer našu dnevnu stvarnost istodobno ispunjava mješavina dobra i zla.

30 Ivan Pavao II, *Sollicitudo rei socialis*, br. 38ef.

31 Prisjetimo se kako se opće dobro ne smije shvatiti u apstraktnom i nestvarnom smislu. Riječ je o skupu »uvjeta društvenog života koji skupinama i pojedincima omogućuju da potpunije i lakše dođu do vlastitog savršenstva« (GS 26a).

ostvarivanja prava i dužnosti svakog pojedinca. Treći razlog je stanje pretjerane društvene raslojenosti na bogate i siromašne, od koje nije imuno ni hrvatsko društvo, kao izravna posljedica »stečene« ili »ostvarene« pravednosti.³² S obzirom na prvi razlog, dati svakome njegovo, oni koji imaju opravdavaju se da je to njihovo i da im nitko nema pravo to oduzeti. U krajnjem slučaju o njima ovisi hoće li nekome dati »milostinju« ili ne. Takvo razmišljanje slijede bogati. Što su stekli, to je njihovo! Sa stajališta gole pravde nisu u krivu. Drugo je pitanje kako su došli do stečenog bogatstva. Stvar se čini složenijom kada je u pitanju bogati političar redovito iznjedren iz saveza politike i ekonomije. Nije rijedak slučaj da se upravo »bogatstvo« (pojedinač — bilo civilnog bilo crkvenog staleža — ili institucija, bilo svjetovna bilo crkvena) poziva na kršćansku etiku, tj. na pravednost čije tumačenje mu daje opravdanje da ga neograničeno uživa.³³

Mislim kako u odnosu na solidarnost treba u praksi razlikovati dva »stanja« u gore opisanoj situaciji. Prvo je ono u kojemu je bogatstvo nepravedno stečeno. Odgovor bi bio: nepravedno stečeno treba vratiti zakonitim vlasnicima. Drugi je slučaj kada »okolnosti« omogućuju stjecanje velikog bogatstva.³⁴ Bez vlastite »krivnje« i uz malo rada i umješnosti postaje se bogat. U slučaju nepravedno stečenog bogatstva brzo i učinkovito mora djelovati pravna država kako bi se šteta općem dobru otklonila ili umanjila.³⁵ U drugom slučaju, mogli bi se pozivati samo na savjest (ovisi kako je odgojena³⁶) i velikodušnost vlasnika–bogataša da prema svojim mogućnostima doprinosi općem dobru, da daje »milostinju«. Dok je u prvom slučaju »predmet« u isključivoj nadležnosti institucija pravne države, u drugom slučaju možemo se pozivati na *vrlinu solidarnosti* koja bi morala postati dio formacije ljudske i kršćanske savjesti. Podsjetimo se: biti solidaran znači stvarno činiti dobro bližnjemu (u duhovnom i materijalnom smislu) — pomoći umirovljeniku s nedostatnom mirovinom, dati posao nezaposlenima, pomoći siromašnoj djeci u školovanju, plaćati doprinose državi (ne utajivati porez), nahraniti gladnoga, itd.³⁷ Nije riječ o milostinji, već o, u savjesti obvezatnom, dijeljenju s drugim (koji nema ili nema dostatno za čovjeka dostojan život) onoga što imam. Nije riječ ni o neod-

32 O raslojenosti hrvatskog društva na pretjerano bogate i pretjerano siromašne — kao posljedica prisvajanja tuđega — osvjedočio sam se u stvarnim susretima s ljudima. Uostalom i brojni sudski procesi i progoni ukazuju na tu pojavu.

33 Svjestan sam da je pitanje osjetljivo, pogotovo imajući na umu dosadašnju praksu na svim razinama i u svim staležima i socijalnim skupinama.

34 Mislim, prije svega, na burzovno trgovanje (čija nam logika nije uvijek jasna, transparentna), gdje je veoma teško uočiti granicu između pravednog ili nepravednog, poštenog ili nepoštenog.

35 Iz trenutnoga »socijalnog« stanja pučanstva jasno je da pravna država nije potpuno funkcionirala. Stvarani su zakoni koji su »kažnjavali« subjekt, ostavljajući mu istodobno nepravedno stečeno bogatstvo. Mislim da za ovo nije potrebno »znanstveno« istraživanje.

36 Ponovimo upozorenje Benedikta XVI kako je nemoguće odgojiti ispravnu savjest i smisao za društvenu odgovornost »bez istine, povjerenja i ljubavi za ispravno« (Usp. CV 5b).

37 Konkretni oblik pomoći treba biti u skladu s dostojanstvom osobe.

govornom »davanju«, već o razboritom pomaganju za samopomoć: dijelim s drugima kako bi on mogao postati samodostatan i pomagati drugima.³⁸

Mislim da je dopušteno u našem slučaju — solidarnosti — primijeniti logiku »istina — milosrdna ljubav«. Kao što ona bez istine »pretvara se u sentimentalizam«, tako se i solidarnost bez istine — o sebi i drugome — pretvara u ponižavajuću i umišljenu milostinju. Solidarnost prestaje biti vrednota, a pretvara se u praznu riječ bez smisla i značenja. Kao što »istina oslobađa milosrdnu ljubav od usko-grudnosti emotivizma koje je lišava relacionalnog i društvenog sadržaja«, tako isto usmjerava solidarnost u pravcu ostvarivanja zajedničkog dobra i dobra svakog pojedinca u zajednici.³⁹

4. Sadašnjost za budućnost: čemu treba posvetiti veću pozornost?

Je li moguće i što, od gore iznesenoga, primijeniti na dosadašnju praksu, kao i na sadašnji trenutak u kojemu se odlučujemo kojim putem želimo krenuti i što želimo postići? Kako dalje nakon toliko nepotrebnih ili čak namjernih promašaja? Ne čini li se i ovo razmišljanje samo »lijepa teorija« bez ikakvog učinka na svaki-danji život? U odgovoru na ova pitanja treba isključiti moguće krajnosti: *utopijski idealizam* s jedne strane, kako ćemo sve promijeniti nabolje i konačno započeti »sretnu sadašnjost« i stanje *očajne ravnodušnosti* s druge strane, kao izravne posljedice dosadašnjih promašaja. To je stanje duha koje ubija svaku nadu u stvarne promjene nabolje. Mislim kako je *politička mudrost i razboritost*⁴⁰ put koji trebamo slijediti u razlučivanju ponuda i programa, kao i u glasovanju za ovog ili onog kandidata. Evo nekoliko važnijih trenutaka u pripremi za izbore, na koje treba obratiti posebnu pozornost.⁴¹

4.1. Predizborna promidžba

Opasnost je da se ona pretvori u promoviranje vlastitih ili isključivo stranačkih interesa, na štetu općeg dobra. »Kandidati«, »političari« ne smiju zlorabiti trenutno gospodarsko stanje u smislu lažnih i nestvarnih obećanja. Osiriromašeni građani skloni su lakovjerno povjerovati u pružena obećanja upravo zbog stanja u kojem se nalaze, jer u ovom trenutku ne mogu vidjeti sve posljedice takvog izbora. Tu su, prije svega i svih, »velikodušni« i neozbiljni novi kandidati, bez političkog iskustva, koji svojom »spasiteljskom« političkom promidžbom, obećanjima, »rješavaju sve probleme« trenutnoga političkog stanja.⁴² Tu se krije zamka od koje do

38 Ne smije se opisano »biti solidaran s drugima« svesti na *uravnilovku*: »svi moraju imati u jednakoj mjeri«. To nije niti ljudski niti evandeoski, a uostalom nije niti moguće.

39 Usp. CV 3a.

40 One su plod življenih vrlina istine, poštenja i solidarnosti.

41 U ovom dijelu moguća su ponavljanja već prije rečenoga i to zbog naravi samog predmeta. Nastojat ću ih svesti na najmanju moguću mjeru.

42 Zaključujem to iz brojnih poziva koje dobivam da pristupim ovoj ili onoj stranci u osnivanju koja će konačno »riješiti« goruće probleme. Ono što se nudi više su dobre želje i idealistički pogled na

sada nije ostao pošteđen nijedan kandidat i političar, u većoj ili manjoj mjeri — dočepati se vlasti i nakon toga se obogatiti na bilo koji način (na štetu istoga biračkog tijela). Grijehom ranjena ljudska narav! Svi moramo nastojati, a pogotovo ljudi na vlasti, usmjeriti koliko god je više moguće vlast u smjeru služenja zajednici, a što manje u vlastitu korist. Ne zalažem se dakle za idealnog čovjeka i političara jer je to, ljudski govoreći, jednostavno nemoguće, već za takvoga koji će vidljivo i učinkovito nastojati »vladati«, u smislu služenja, za korist cijele zajednice te spremno prihvatiti kontrolu svog djelovanja. Stoga je manje bolno rješenje dati glas već iskušanim političkim ljudima i trajno ih podvrgavati mehanizmima pravne države.⁴³ Ovdje izravno dotičemo pitanje i problem poštenja odnosno korupcije.

Kada je riječ o kandidatima iz trenutno vladajućeg poretka, treba voditi računa o sljedećem: valja ih vrednovati i birati ili ne birati na temelju njihova dosadašnjeg javnog i privatnog djelovanja. Oni su u prednosti pred novim kandidatima upravo zbog stečenoga političkog iskustva i razboritosti, ali, istodobno, mora ih se trajno podvrgavati kontroli na koje biračko tijelo ima pravo, podsjećajući ih da su u službi općeg, a ne privatno-osobnog probitka.⁴⁴ Uz prednosti iz stečene političke prakse stalno su, međutim, u sjeni učinjenih promašaja koje biračko tijelo ne zaboravlja. Isti promašaji mogu im biti i novi »izazov« ili zamka ukoliko ih novi kandidati rabe kao motive za vlastitu ili stranačku političku promociju, zaboravljajući pritom da politika nije svrha sebi, već služenje i samo služenje zajedničkom probitku.⁴⁵

I »stari« i novi kandidati moraju voditi računa o trenutnom materijalnom i duhovnom stanju društva, tj. o stvarnim prilikama i mogućnostima. Kandidati ne smiju obećavati ono za što nema nikakve mogućnosti da se ostvari.⁴⁶ Mjera i kriterij su dostojanstvo svake osobe. Poštivanje ljudskog dostojanstva vodi samo dobru u svim njegovim očitovanjima, materijalnim i duhovnim. To se dakako ostvaruje u ostvarivanoj pravnoj državi, »u kojoj je suveren zakon, a ne ljudska samovo-

svijet oko sebe bez ikakve podloge u stvarnosti. Dojam je (i ne samo dojam) da su osobe koje stoje iza poziva ili politički naivne ili manipulirane od onih koji imaju pred sobom samo vlastiti probitak (a ne opće dobro).

- 43 Ovo ne treba shvatiti na način da su ljudi jednom kad su na vlasti nedodirljivi i nepromjenjivi. Naprotiv, istinska vlast treba se brinuti za »nasljednike« i time prihvatiti smjenu kada dode vrijeme. Odgajati buduće nositelje vlasti i politike je dužnost koja teško obvezuje svaku vlast. Treba raditi strpljivo i ustrajno jer svaka brzopletost i nepromišljenost samo štete.
- 44 Uvjet za postizanje tog cilja je funkcioniranje trodjelne vlasti: zakonodavne, sudske i izvršne. U našem slučaju odlučujuća je uloga sudske vlasti koja mora biti izvan stranačke pripadnosti, slobodna od ideologijske pripadnosti i djelovati strogo prema zakonima zemlje, koji su u skladu s međunarodnim sudovima.
- 45 Kada je riječ o kontroli ljudi na vlasti, *Centesimus annus* u br. 44 nas podsjeća kako je potrebno organizirati društvo prema trostrukoj vlasti: zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj, ističući kako »takav raspored zrcali realistički pogled na društvenu narav čovjeka, koja zahtjeva prikladno zakonodavstvo da štiti slobodu svih. U tu je svrhu prikladnije da svaka vlast ima druge vlasti kao ravnotežu i druge sfere nadležnosti koje je drže unutar njezinih pravednih okvira.«
- 46 Nalazimo se na veoma nesigurnom terenu kada je riječ o svakodnevnom životu ili praksi. Kandidati ne smiju »previše lagati« već predlagati ono što je u konačnici barem donekle ostvarivo. Istina, ne može se slijediti logika istina–laž, jer nije uvijek u praksi tako jasna razlika, budući da se zlo miješa s dobrim, »kukolj s pšenicom«.

lja«. ⁴⁷ Konačno, »društvene, gospodarske i političke strukture ne mogu i ne smiju instrumentalizirati osobu, jer svaki čovjek ima slobodu usmjeravati se prema svom posljednjem određenju«⁴⁸.

Promjena radi promjene ne vodi nikamo, već samo šteti svima, osobito najsiromašnijima. Uostalom, promjena ne znači uvijek smjer prema boljemu! Ljudi koji teže aktivnom sudjelovanju u stvaranju »politike« moraju djelotvorno pokazati da im je jedini cilj »dobro« čovjeka u smislu »integralnoga ljudskog razvoja«. Sve ostalo nije vjerodostojno i nije dostojno politike ukoliko je ona zauzeto promicanje općega dobra svih i svakoga u društvu.

Stranke na vlasti i stranke u oporbi. I jedni i drugi imaju što učiti svaki dan. Otvorenost za učenje moguća je samo pod uvjetom da im nije prvotni cilj vlast pod svaku cijenu. »Vlast« kao isključivi motiv i cilj pretvara se i postaje »krletka« ili zatvor vlastitog poštenja i slobode duha koji su bezuvjetno potrebni osobi u njezinu osobnom i društvenom djelovanju i ostvarenju.

Svjestan sam izazova u koji se upuštam i složenosti pitanja koja traže jasne i točne odgovore. Nastojat ću, barem pokušati naznačiti moguća rješenja. Jednako tako sam svjestan mogućeg ponavljanja već rečenog ili napisanog. Želja mi je sve- sti ga na najmanju moguću mjeru jer jedva da je moguće ne ponavljati se.

4.2. *Uvjetovano političko okruženje*

Dvostruka »uvjetovanost« politike ograničava je u njezinu služenju čovjeku. Očituje se kao nedosljednost domaće političke klase i međunarodni interesi. Često prva mora činiti »kompromise« ili ustupke drugoj, dok ona mijenja »cijenu« prema političkom trenutku u vlastitu korist. Riječ je o globaliziranom svijetu na djelu. Posljedica za domaće birače: zbrka i nesnalaženje, negativna »usitnjenost« i razbijenost biračkog tijela. Birači gube nužno povjerenje u kandidate i institucije, što stvara stanje pogodno manipuliranju. Ne preže si ni od kakvog obećanja samo da se dočepa vlasti na štetu pojedinca i cijele zajednice.

4.3. *Konkretni izazovi*

Pohlepa, bogaćenje i uživanje s jedne strane, te *nezaposlenost i siromaštvo* s druge (što nije samo hrvatski problem) rastaču i razaraju društvo: obitelj, čovjeka, život. ⁴⁹ Pretjerana težnja za prvim rađa drugim! Zato je poguban jaz između vrednota koje slijede građani i interesa ljudi na vlasti (ili političara). Trajna je opasnost

47 Usp. *Centesimus annus*, br. 44.

48 Usp. *Kompendij*, br. 48.

49 Kada je riječ o nezaposlenosti, zadaća je ekonomista, gospodarstvenika i političara tražiti konkretna rješenja. Samo bi naveo jedan od mogućih rješenja: promicanje malih privatnih poduzeća — poštujući njihove posebnosti — koja, potpomognuta politikom moraju tražiti svoje mjesto u globaliziranoj ekonomiji. Mislim ovdje na model koji predlaže i promiče Amartya SEN, (*Usp. On Ethics and Economics*, Publisher: Wiley–Blackwell 1991). (Dakako, ostaje pitanje, posvemašnje izvedivosti u hrvatskim uvjetima). Ističem kako ostvarivost predloženog modela pretpostavlja poštenje i transparentnost u poslovanju.

da propovijedani ciljevi u predizbornoj promidžbi pomalo blijede i da se, usporedno s »okoštavanjem« u vlastitim probicima i u zakonu delegirane vlasti, posve zaborave. Ponavljam, kako se udaljuje od izbora i »pobjede«, tako raste pohlepa za bogaćenjem i ugodnim životom. Materijalno uživanje otupljuje smisao i osjećaj za potrebe drugih, za opće dobro. Etička načela i vrednote u koje smo se zaklinjali »odlažu se« za stare dane, a moralno ponašanje proglašava slabošću i nesnalažljivošću ili pak »nedemokratskim«. Hedonizam, koji je u čovjeku, lako se pretvara u sebičnost koja ne vidi drugoga i koja se nastoji ostvarivati u konkretnosti.

4.4. Nerazmjerne i neopravdane razlike u primanjima

Kako je moguće da mali broj ljudi ima tako velike plaće, a velika većina tako malene da jedva spaja kraj s krajem? I jedni i drugi se izjašnjavaju katolicima! Zar je moguće biti katolik na takav način? Kako je moguće živjeti dobro »zaobilazeći« potrebitog? Kršćani (katolici) u Saboru izglasavaju zakone koji legaliziraju bijedu većine i neumjerenu raskošnost manjine. Ozakonjuju nejednakosti koje se protive dostojanstvu osobe. Dodajmo k tome pojavu *nagomilavanja službi*, tako da jedni primaju dvije, tri i više plaća, a drugi, i pored vlastitih sposobnosti, ostaju bez posla i nužnoga za život. Rodbina se međusobno pomaže, stranačkim »kolegama« se daju mjesta (više njih) za koja nisu sposobni, uzajamno se štite i stvaraju klasu nedodirljivih »demokrata i rodoljuba«, otimajući od općeg dobra ono što pripada svima.

4.5. Odgoj, obrazovanje i kultura

Odgoj, obrazovanje i kultura su međusobno povezani i uvjetovani. Odgojem se naime prenose i usvajaju određene vrednote koje nudi i promiče konkretna kultura. Ova je dakle izravno vezana uz vrednote. Zbog te činjenice javne vlasti nisu pozvane da »utvrđuju vlastitost kulturnih oblika, nego da se brinu za uvjete i osiguraju sredstva za promicanje kulturnog života na dobrobit svijetu (...) Zato treba pod svaku cijenu ići za tim da kultura, otuđena vlastitom cilju, ne bude prisiljena služiti političkoj ili ekonomskoj vlasti.«⁵⁰ Bez prikladnog odgoja (mogućnosti, dispozicije vrednota) za vrednote »gubi se sposobnost njihove percepcije«, tj. »zamađljuju se, potamne i nestaju.«⁵¹

Obrazovanje je dio kulture i na svoj način je promiče. Primjerice, pismenost je dio takozvane osnovne kulture. Ako je čovjek nepismen, nije u stanju koristiti kulturne blagodati i zato nije dorastao odgovornom sudjelovanju u javnom životu zajednice.⁵² Odgojem i obrazovanjem usvajamo i razvijamo vrednote koje čine sadržaj kulture.

50 Usp. *GS*, br. 59.

51 Usp. Mondin Battista, *I valori fondamentali*, Dino Editore, Roma 1985, str. 35.

52 Usp. *GS*, br. 60.

4.6. *Kultura života nasuprot kulturi smrti*

Kultura za koju se zalažem i koju predlažem, o čemu je bilo riječi, ona je koja u sebi nosi kao bitnu sastavnicu »ljudskost«, tj. antropološku sastavnicu koja svoje izvorište nalazi u čovjeku kao osobi. Ta kultura se očituje kao »humanizacija/očovječenje«, denaturalizacija, oslobođenje i solidarnost.⁵³ Govor je o »kulturi života« u najširem smislu riječi. Tome se protivi tzv. »kultura smrti«. Teško je pomiriti nepomirljivo. Može li kultura biti usmjerena protiv života, protiv druge osobe, a da istodobno ne prestaje biti kultura? Zar uistinu čovjek izabire smrt i samouništenje nazivajući to kulturom? »Kultura smrti« se veoma lakoumno primjenjuje na obitelj, na usmrćivanje nerođene djece, eutanaziju, iskrivljene vrijednosti.⁵⁴ Onaj koji svjesno izabire »kulturu smrti« ne može prihvatiti drugoga u njegovoj posebnosti, ne može poštivati drugoga. On se ne vodi kulturom (vrednotama), već isključivo korišću, užtkom, neurednim strastima, pohlepom. U tom slučaju odvaja se duša od tijela, razbija se jedinstvo osobe.⁵⁵ Nije potrebno dokazivati kako takvi ljudi nisu ni u kom slučaju prikladni za obnašanje javnih funkcija u društvu, jer, izabirući »kulturu smrti«, gube sposobnost i osjećaj služenja drugima i zajednici. Oni je upotrebljavaju u osobnu korist, što je u izravnoj suprotnosti kulturi služenja općem dobru.

Zaključak

Politički i društveni sustav treba mijenjati u smjeru jamčenja i osiguravanja dobra svakog pojedinca i dobra zajednice. On nije nedodirljiv i neprimjenjiv. Promicanje dostojanstva svake osobe, svakog građanina mora biti prvotni cilj sustava u svim njegovim dijelovima. Institucije i strukture moraju biti tako oblikovane da sve više i više služe i promiču dostojanstvo čovjeka u svim njegovim oblicima. Na to nas primorava i globalizirani svijet ako želimo u njemu opstati s vlastitim imenom i dostojanstvom. Nužno je odrediti usmjeravajuće (orijentacijske) moralne kriterije za socijalno i gospodarsko djelovanje, za pravednost i opće dobro. U tom i takvom okruženju politika je »zvanje« ili »poziv«, nošen istinskim vrednotama i temeljen na »sveopćem bratstvu«.⁵⁶ Pošteno sudjelovanje u političkom natjecanju ili izborima, uz gore navedene uvjete, častan je poziv i samo jedan od načina služe-

53 Cf. Vidal Marciano, *Manuale di etica teologica 3, Morale sociale*, Cittadela Editrice, Assisi 1979, str. 733.

54 Onima koji traže »alternativu« obitelji (kao vrednoti), upozorava Benedikt XVI kako su »brak i obitelj nezamjenjivi i ne trpe nikakvu alternativu« (Cf. Iz *Nagovora* Benedikta XVI, 5. 6. 2005).

55 Pred-kršćanske kulture nisu poznavale pojam osobe kao savršeno jedinstvo duše i tijela. Uzdizali su tijelo u njegovoj izdvojenosti od cjeline, davali mu »božanske« osobine kroz seksualnost. Time su iskrivili pojam kulture života svodeći ga na njegovu isključivo materijalnu, tjelesnu dimenziju. S kršćanstvo takvo poimanje se korjenito mijenja: osoba nije više samo materija, tijelo, već zajedno tijelo i duhovna i besmrtna duša. Kršćanstvo, dakle, time promiče kulturu života, to jest, istinske vrijednosti. (Usp. Vidal, *Manuale...*, nav. dj., str. 734).

56 Usp. *CV*, n. 7, 34s.

nja dobru zajednice. U tom smislu politička kultura, kao djelotvorna zauzetost, nije povlastica malog broja ljudi kao u prošlosti, već izazov i zadaća svih građana kroz određene uloge i funkcije u društvu.⁵⁷ Odgovornim sudjelovanjem na izborima i biranjem onih programa (i kandidata) koji, u sadašnjim okolnostima i prema trenutnim mogućnostima, nude i jamče što više ostvarivoga, moguće su promjene nabolje, moguće je mijenjati ono što do sada nije dostatno funkcioniralo, moguće mijenjati društveni sustav.

Political Culture. Elections Again! Let Us Recall

Josip Jelenić*

Summary

The author is of the opinion that a certain political culture is required in order for citizens to be able to participate in a responsible way in public political life. This conviction is expounded in view of the upcoming parliamentary elections in the Republic of Croatia. The foundation of political culture is the promotion of each individual's dignity, while values — truth, honesty and solidarity — are its substance. In light of this, the author looks into the promises made during the previous general elections in 2007, both fulfilled and unfulfilled, which have resulted in the present multifaceted social and political situation, and he emphasizes challenges awaiting the candidates and the electoral roll of 2011.

Key words: the dignity of the person, values, political culture, parliamentary elections

57 Usp. GS, br. 60s; Takoder: Sacra congregazione per la dottrina della fede, Dall'Istruzione »Libertà cristiana e liberazione«, 22. 3. 1986, br. 92.

* Prof. dr. sc. Josip Jelenić, Pontifical Gregorian University in Rome. Address: Piazza della Pilotta 4, 00187 Rome, Italy. E-mail: jelenic@unigre.it